

juk, hogy már réges-régen magukévá tették az erre vonatkozó ismereteket. Sajnos, a tanárok nincsenek megfelelően felkészítve a diákok logikus gondolkodásra nevelésére. Ma már nem csak az általános és a középiskolákból, hanem a tanárképző főiskolák és egyetemek kötelező órakeretéből is hiányzik a logikatitanítás. Ezért úgy vélem, hogy nemcsak azokat a tanárokat, akik a jövőben logikát fognak tanítani, hanem mindazokat, akik bármilyen formában gondolkodni akarnak tanítani – és remélem, hogy minden tanár ezt akarja –, meg kell ismertetni a hétköznapi helyes gondolkodás logikájával. Bármilyen úton is kívánja a tanár tanítványai gondolkodását fejleszteni, neki magának feltétlenül szüksége van arra, hogy ne csak saját józan eszének logikáját felhasználva neveljen, hanem ismerje a logika tudományának alapjait. Elsősorban olyan ismeretekre van szüksége, amelyeket közvetlenül át tud adni a gyerekeknek. E célok megvalósítása érdekében szükség lenne a tanárok részére továbbképző tanfolyamok indítására. Remélem, hogy a közlejövőben erre Magyarországon is sor

kerül, és akkor kiszélesedik a jelenleg igen kevés iskolában folytatott logikaoktatás.

G. Havas Katalin

Jegyzet

- (1) PÓLYA GYÖRGY: *A problémamegoldás iskolája II.* Tankönyvkiadó, Bp. 1971, 111. old.
- (2) GOETHE, WOLFGANG VON: *Faust.* Sárközi György fordítása.
- (3) HEGEL, G. W.: *A logika tudománya.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1957, 2. old.
- (4) KANT, I.: *Die Logik.* Königsberg 1800.
- (5) *Bibliotheca.* Bp. 1957.
- (6) Tankönyvkiadó, Bp. 1971.
- (7) Tankönyvkiadó, Bp. 1969.
- (8) Gondolat Kiadó, Bp. 1976.
- (9) Magvető Könyvkiadó, Bp. 1973.
- (10) PÉTER RÓZSA: *Játék a végtelennel,* i. m., 18. old.
- (11) Bochensky, J. M. 1987. augusztus 23-án kelt levele.
- (12) PLATÓN: *Válogatott Művei. Állam VII.* 536e, 537a. Európa Könyvkiadó, Bp. 1963.
- (13) G. HAVAS KATALIN: *Így logikus!* Móra, Bp. 1982, második kiadás: Korona Könyvkiadó, Bp. 1994; *Arisztotelészről napjainkig. Logika vagy logikák?* Tárogató Kiadó, Bp. 1995, második kiadás: Szent István Társulat, Bp. 1997.
- (14) VEKERDY TAMÁS: *Tani-tani a tanítást.* AKG, Bp.

Műfajelmélet helyett: műfajelméleti gondolkodás

Miután – a századvég egy lehetséges perspektívájából így látszik – sem a kontextualista (tehát a magukat az életrajzi, a korszerkezeti s a szellem-történeti kontextusok „földérintésében” érdekeltnek gondoló) irodalomteóriák, sem pedig az alakelméletiek (azaz a figyelmüket a formális vagy strukturális műjegyekre összpontosítók) nem szolgáltattak, nem szolgálhattak elégséges felelettel a műalkotás mibenléte, illetőleg a műfajtság és műnemiség kérdésére, kérdéseire vonatkozólag, legalábbis két döntő mozzanatra lehet következtetnünk. Egyrészt a kérdésnek a mindenkori kérdező történeti pozíciójából, temporális létmódjából adódó folytonos újragondolhatóságára mint elvi tényre. Ennek nyomán pedig a folytonos újragondolás kényszerére, feladatára, kötelességére.

Szili József, aki előző kötetében az *Arany-líra „ÚJ OLVASHATÓSÁGA esélyei”*-nek „gyarapításá”-ban (1) jelölte meg fő célját, jelen munkájában – nyilván a főnti belátás osztójaként maga is – tágabb szakterülete: a poétika, a poetológia kérdéseinek „újraolvasására” tesz nagy ívű, nagyfontosságú kísérletet.

Módszertani tudatosságot jelez, hogy önön pozícióját s az e pozícióból elvégezhető műveleteket rögtön a bevezető lapokon igyekszik körülhatárolni. Célja eszerint egyfajta „műnemelmélet-kritikai attitűd” érvényesítésével adni néhány fontosabb műalkotás-tipológia „kritikai *metaelmélet*”-ét; anélkül azonban, hogy ez a gondolatkísér-

let, mely a (felül)vizsgált esztétikai rendszereket éppen időbeliségük s viszonylagosságuk megmutatása révén mutatja korlátozottnak, maga az időtlen és egyetemes érvény elérhetőségének illúziójával volna terhes. Alapfölvetése pedig, hogy a logikai és természetrajzi osztályozásmoделlek vonzásában kidolgozott, hagyományos, három- vagy négyosztatú műnemelméletek „kiigazításával” egy olyan „x”, a „katalógus” tételhez, mely egyfelől az elbeszélő (az epikai), másfelől az értekező szövegformációk „csíraformájaként”: „hipotetikus ősfoma”-ként képzelhető el. (A klasszifikációs kényszer „kijátszhatósága” már csak azért is jelentkezik különösen összetett problémaként, mert a taxonómiai rendezés igénye „benné gyökerezik minden természetes nyelv lexikai struktúrájában”...)

A könyv első egysége *Műfajiság az irodalom és a nem irodalom határán* cím alatt előbb irodalmiság s irodalmi műfajiság definíciós meze-

jét jelöli körül (s hagyja, persze, nyitva), hogy aztán a század néhány prózatörténeti fejleményére, regénypoétikai dilemmájára reflektáljon. A szerző itt a többnyire „purista vagy esszencialista hajlamok” uralta műfaj- és műnemelméleti rendszerezések gyakorlatát „a legtöbb nyelvi szöveg *határeset*” óvatos, ám példákkal igazolt tétele felől teszi kétségessé.

A nyelv világalkotó mineműségének elismerésére vall, hogy Szili a regény műfaj-történetét a „regény” terminus etimológiájával párhuzamban vizsgálja. Így jut el, epika, eposz és regény definitív viszonyainak tisztázása során, előbb az „öntükröző”

regény eseteiig, azaz a század első felének néhány fontosabb regényfejleményéig. (E ponton egyébként már-már kánonalakító gesztust gyakorol, amikor, esztétikai érvény és kanonikus utóélet dolgában, *Szentkuthy Miklós Prae*-jét a madáchi *Tragédiá*-val egyenrangúként, „ugyanolyan látensen világirodalmi rangú mű”-ként említi.) S látszólag talán esetlegesen, ám a hazai műfajszerkezeti viszonyok felől tekintve,

semmiképpen nem indokolatlanul fordul ezután a szó az irodalmi szociográfiára. Rövid műfaj- s egyszersmind fogadtástörténeti áttekintés (a kezdetektől a Mozgó Világ indulásáig) teszi nyilvánvalóvá: a *Puszták népe*-t lelkesen méltató *Móricz* vagy – később – a „falukutató” irodalomról elemzést nyújtó *Bibó* bár (máig) vitatott műfaji helyű és szerepű, korántsem érdek- s érdemtelen szövegtípust tüntetett ki figyelmével. E gondolatkör zárásaként, fikcionalitás és „non-fiction” jelleg kérdéspólusainak fe-

szültségében, a „valóság” s az arról való beszéd(ek) nem-azonosságának elégszer nem ismételhető tétele ismétli magát újra.

„A *Poétika* története és a poétika története közötti egybeesés” fölismerésében jelölhetjük meg a második főfejezet indítómozzanatát, mely az arisztotelészi műnemelméletet annak hatás- és értelmezéstörténetén keresztül olvassa „vissza”, érti újra. A *történeti poétikaként*, egyfajta „remekművekre szabott narratológia”-ként elgondolt *Poétika elméleti* szakmunkaként való (félre)értés-történetének fölillantása, a rendszerbeli „lírahiány” lehetséges (teoretikus és praktikus) okainak vizsgálása lényegében az *értésmódok újraérté-*

*Szép vonása a kötetnek,
hogy a szerző, ahol lehet,
a kiterjedt nemzetközi példa-
és hivatkozási anyag
feldolgozása során hazai
kezdeményekre, kísérletekre,
eredményekre hívja föl
az olvasó figyelmét. Így
például a Poétika kiadás-
története kapcsán Bernáth
Árpád és Ritoók Zsigmond
neve kerül többször szóba,
az interkulturalitás kérdés-
körében Lotz János verstan-
teljesítménye is méltatást kap,
irodalomtörténet és poetológia
termékeny összjátékáról
szólva pedig Németh G. Béla
s tanítványi köre említődik
releváns példaként.*

se elemi követelményének hermeneutikai tanulságát fogalmazza újra, demonstratív érellyel. S a teljes munkának is az egyik legérdekesebb része, ahol azután Szili a hagyományos műnem- és műfajrendeket „a textus és architextusa viszonya”-ként fölfogott *architextualitás* fogalma bevezetésével dekonstruáló *Gérard Genette* fogalmi rendszerével, poetológiai elképzeléseivel próbál párbeszédbe lépni. Az „esztétikai irodalomfogalom” és a *szöveg* fogalma olyan teoretikai-terminológiai elemekként reflektálódnak e poétikai horizontban, melyek – megint csak – a „szűkebb” tárgyból kivezető kérdésirányok megalapozásához járul(hat)nak hozzá.

Dolgozata harmadik részében Szili alapvetően „annak a rejtélynek” kíván a végére járni, „hogyan az elbeszélés miért nem alapoz meg poétikát, illetve kritikarendszert”. Ennek érdekében, elsősorban *Earl Miner* komparatív kutatáseredményeire támaszkodva, látókörét úgy igyekszik nem-európai régiók felé nyitni, hogy interkulturális tájékozódásának csak (ami jószerivel elkerülhetetlen) nézőpontját, de nem (amint gyakorta lenni szokott) értékcentrumát jelölje ki az európaiság pozíciója. A nyugati (a dráma megalapozta) és a keleti (a líra meghatározta) irodalomszemlélet és kritikarendszer mineri megkülönböztetése fényében különösen élesen exponálódik a kötet egész ívét alakító kérdés: vajon miért „hiányzik az olyan kritikarendszer, amelyet az elbeszélés határoz meg” (*Miner*). Linearitás, szekvencialitás, katalóguselv és narratív expanzió formanyelvi, alakítástechnikai értelmezése (láncmesék, epikus ráolvasások s egyéb elemzése) mentén bomlik ki így végül az a koncepció-*megajánlás*, mely a kötet bevezetőjében elővázoltakat egy elbeszélés-alapú, „láthatatlan” kritikarendszer értelmezhetőségéhez kötve, alkotói-befogadói gyakorlat és teoretikus tudat kettősségében, illetve befogadás, olvasó-szocializálás, kánonok és kritikai rendszerek viszonyhálójában látja megragadhatónak többek közt *önmaga feltételezettségének* is a legfőbb tényezőit.

Szép vonása a kötetnek, hogy a szerző, ahol lehet, a kiterjedt nemzetközi példa- és hivatkozási anyag földolgozása során hazai kezdeményekre, kísérletekre, eredményekre hívja föl az olvasó figyelmét. Így

például a *Poétika* kiadástörténete kapcsán *Bernáth Árpád* és *Ritoók Zsigmond* neve kerül többször szóba, az interkulturalitás kérdéskörében *Lotz János* verstan-teljesítménye is méltatást kap, irodalomtörténet és poetológia termékeny összjátékáról szólva pedig *Németh G. Béla* s tanítványi köre említődik releváns példaként.

Érdeemes megemlékeznünk még a dolgozat nyelvi-szemléleti megalkotottságáról, stílárís-retorikai karakteréről. A *poétikai műnemek interkulturális elméletéről* ugyanis egyrészt az mondható el, hogy a jelen recenzió címévé emelt alfejezetcímek mindvégig meggyőző igazolását adja: beszéde rendjét nem a kinyilatkoztatás bizonyossága, de a kérdés (tudással és elméleti nyitottsággal megalapozott) biztonsága szervezi. Másrészt az is, hogy argumentációs logikája tisztaságához egyáltalán nem lebecsülhető mértékben járul hozzá stílusa szabatosága: nyelvezetének a szaktudományos beszédmód terminuselemeit a művelt közbeszéd stíluskereit közé applikálni tudó minősége mintegy a nyelv azon – *Arisztotelésztől* jelzett – attribútumát juttatja egyedi érvényre, hogy az ti. „világos, de nem közönséges” (2).

A recenzens Szili József rokonszenvesen karcsú (alig másfélszáz oldalas) könyvét nemcsak mint idegen irodalmakon s irodalomteóriákon iskolázott gondolkodás izgalmas vállalkozását ajánlja az olvasó (akár szakember, akár laikus) figyelmébe, de egyúttal mint a hazai irodalomértés élvonalai fölkészültségét is dicséret. Azon irodalomértést, mely ugyan „nem egységes, de mindenütt jelen levő háttérként-alapként feltételezi a poétikai vizsgáldást”.

SZILI JÓZSEF: *A poétikai műnemek interkulturális elmélete*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1997.

Halmi Tamás

Jegyzet

(1) SZILI JÓZSEF: *Arany hogy istenül. Az Arany-líra posztmodernisége*. Argumentum, Bp. 1996, 281. old.

(2) ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*. Kossuth Könyvkiadó, h. n., 1994, 41. old.